

de benoeming op 1 januari 1912, trad in het huwelijk (op 15 december 1911 te Zuidhorn met Klaziena Geertruida Homan) en vestigde zich te Oegstgeest.

Van Giffen in 1912, met zijn vrouw

We komen nu aan een periode, waarover wel veel verhalen de ronde doen, doch waarover weinig op schrift staat: de periode van het conflict tussen Van Giffen en de Holwerda's. We kunnen er niet aan voorbijgaan, vanwege de vele consequenties die het heeft gehad, zowel voor de betrokkenen zelf als voor de beoefening van de archeologie in Nederland in het algemeen.

In feite was ieder er omstreeks 1908 van overtuigd dat het terpenprobleem alleen kon worden opgelost door een systematische opgraving met moderne methoden. Holwerda kende die, hij had in Duitsland de methode van de vlaksgewijze afgraving leren kennen (in Haltern, 1905) en ook hoe men in grondverkleuringen paalgaten, standsporen en dergelijke kon herkennen. Het lag dus voor de hand dat de geleerde heren in Groningen en ook Van Bemmelen allereerst aan hem dachten als mogelijke leider of organisator van een terpopgraving. Het Leidse museum hield echter de boot af, er was geen personeel en eerst moest nog iemand worden opgeleid. Dat was jammer want de Groninger industrieel J.E. Scholten was bereid zo'n afgraving te financieren. En zo moest Groningen zelf wel initiatieven nemen.

Allicht dat Van Giffen hoopte eens zelf met een officiële terpopgraving te worden belast. In 1908 schreef hij: ‘zeer schoon lijkt me het werk toe van hem wien dat alles zal worden opgedragen.’ Maar toen had hij nog maar net zijn kandidaats gedaan. Drie jaar later lag de zaak echter anders. Hij had keihard gewerkt om zich zo breed mogelijk te oriënteren, ook op archeologisch gebied, en zijn verwachtingen zullen bij het aanvaarden van het Leidse conservatorschap hoog gespannen zijn geweest.

De energie van Van Giffen botste echter al spoedig tegen de ambtelijke verhoudingen op het museum, waar hij lang niet die medewerking kreeg, die hij verwachtte. Verder ontdekte hij vrijwel meteen, dat er met zijn in 1911 in Arentsburgh gemaakte profieltekeningen en boorprotocollen merkwaardige dingen waren gebeurd. Hij was bevriend geraakt met Martin, die van Holwerda de opdracht had gekregen om te helpen bij het rangschikken van de collectie terpoudheden die Van Giffen had meegenomen. Martin had de opgravingsgegevens van Arentsburgh uit 1911 in het net moeten uitwerken en moeten voegen bij de in 1910 gemaakte plattegronden, maar omdat als gevolg van meetfouten van Holwerda het geheel niet passend te krijgen was, had Holwerda hem opgedragen het verloop van grondsporen te wijzigen. Ook moest hij veranderingen aanbrengen in Van Giffens gegevens, echter zonder deze te raadplegen. Martin was daarover ontsticht en beschouwde dit als knoerierij; hij was overigens ook om andere redenen al niet meer over Holwerda te spreken.

In de voorzomer van 1912 wordt er opnieuw in Arentsburgh gegraven en dan zijn er geregeld kleine moeilijkheden tussen Van Giffen en Holwerda jr. Van Giffen wendt zich in oktober tot de president-curator van de Leidse universiteit jhr. W.H. de Savornin Lohman, teneinde zekerheid omtrent een vaste aanstelling te krijgen. Daarop beklagt Holwerda sr. zich schriftelijk bij dezelfde autoriteit over Van Giffen, die geen gezag wil erkennen, ‘streken’ gebruikt, een onafhankelijke positie door dwang wil veroveren, wel een goede aanleg heeft maar het vak archeologie nog leren moet en ongeschikt wordt geacht voor vaste aanstelling. Ook besteedt hij te veel tijd aan een ‘natuurhistorische’ dissertatie. Verder is er een merkwaardige kwestie over de collectie terpoudheden, waarvan Van Giffen niet blijkt te willen erkennen dat hij die aan het museum heeft verkocht. Daarop richt Van Giffen, die zich in zijn toekomst bedreigd voelt, zich op 24 november 1912 samen met Martin met een formele klacht over de werkwijze van Holwerda jr. tot het bestuur der vereniging Arentsburgh. Dit bestuur vraagt Holwerda om opheldering. Het gedrukte verweer van Holwerda dateert van 31 december 1912. Daaruit blijkt onder andere dat er ook tijdens een gezamenlijk verblijf in Drenthe, toen Van Giffen de Buiner veenbrug en Holwerda gelijktijdig het hunebed van Drouwen opgroef, moeilijkheden waren geweest tussen beiden.

niet reeds op sommige ontginningen de meest opvallende en daardoor gemakkelijk kenbare overblijfselen uit den voortijd uitgespaard, zooals op de groote ontginning ‘het Zeijerveld’ van Oud-minister Cremer? En dan de talrijke hunebedden, de Eexter grafkelder, de historische plek te Grolloo, ‘de Baller kuil’ en het overigens in zich zelf tegenstrijdige ‘tumulibosch’ bij Rolde, alle sprekende getuigen van de cultuur onzer voorouders, vormen zij niet, grootendeels van overheidswege beschut, gelukkige voorbeelden van het tegendeel?’

‘Waarlijk, wanneer men jaar op jaar het oude Drentsche land zijn oorspronkelijk karakter in steeds sneller tempo ziet verliezen, en wanneer men het landschap van heden vergelijkt met dat van een tijd, die nauwelijks vijftien, hoogstens vijfentwintig jaren voorbij is, ja waarlijk, dan moet de oudheidvorscher wel zeggen: periculum est in mora; carpe diem.’

Van Giffen in 1912, met zijn vrouw

Hoe de activiteiten van Lieftinck, Houwink, het museumbestuur en natuurlijk vooral van Van Giffen zelf in elkaar vloeiden, blijkt uit de volgende passage in hetzelfde artikel: ‘Toen de heer F. Lieftinck zich in Mei van dit jaar tot het Museumbestuur te Assen richtte met het verzoek een onderzoek naar bepaalde praehistorica te willen bevorderen, en daarbij, onder afstand van alle eventueele vondsten aan het Museum, niet alleen zijne terreinen, doch tevens op de meest royale wijze de middelen ter beschikking stelde, waardoor in de kosten van een aanvankelijk onderzoek ruimschoots kon worden voorzien, toen greep de Museumcommissie die gelegenheid dan ook met beide handen aan. Reeds op 22 Aug. d.a.v. kon in opdracht van gezegd Bestuur worden aangevangen met een methodisch archaeologisch bodemonderzoek. Dat onderzoek betrof een gedeelte van het hooge heideveld, noordelijk van Zeijen, in de gemeente Vries, dat als ‘voormalige Romeinsche legerplaats’ bekend en als zoodanig op de stafkaarten vermeld staat, alsmede het aangrenzende tumuliveld.

Ook de Heer A. Reinders gaf vrijheid op zijne ter plaatse van de z.g.n. legerplaats gelegen ‘slagen’ heide ingravingen te doen; eene vriendelijke hand vergemakkelijkte nog daarenboven het aanschaffen van enkele onmisbare instrumenten. Voorts gaf de voorzitter van de ‘Vereeniging tot het doen van terpenonderzoek in Nederland’, Prof. Dr. J.F. van Bemmelen aan ondergeteekende gaarne verlof, de voor het onderzoek benoodigde ingrediënten, welke het eigendom dier Vereeniging zijn, te gebruiken, terwijl het aan de welwillende, doortastende bemoeiingen van den heer Overste Hinrichs te Delfzijl was te danken, dat hem op de loyaalste wijze hier, evenals tevoren bij het onderzoek van ‘de Wierhuizen’ bij Appingedam, een hoofdofficierstent tijdelijk ter beschikking werd gesteld. Ten slotte gaf eene persoonlijke toelage van enkele leden van de Museum commissie en nog van andere niet nader te noemen zijde, aan ondergeteekende de gelegenheid, het carteerwerk ook later nog op de meest gewenschte wijze te doen compleeteeren. Dit zou echter ook dan nog ondoenlijk zijn geweest, ware het niet, dat zijne beide opzichter-teekenaars, de Belgische interné’s A. van Dinter en J. Verdonckt volledig voor de hun aangewezen taak berekend bleken te zijn.

Eerst zoó werd het mogelijk, voor het eerst een overzichtskaart van een z.g.n. Romeinsche legerplaats met nabij gelegen tumuliveld, alsmede een nauwkeurig situatieplan van enkele onderafdeelingen van zoo'n legerplaats, dat zijn de z.g.n. ‘perkjes’, te vervaardigen. Alles te samen genomen, kon op die wijze, zoowel wat materieelen als moreelen steun betreft, onder de gunstigste omstandigheden een aanvang worden gemaakt met een methodisch archaeologisch bodemonderzoek van wege het Provinciaal Museum van Oudheden in Drenthe.’

Intussen gaf Van Giffen een iets te fraai beeld van de medewerking van het museumbestuur, dat gearzeld had met het ter beschikking stellen van het gevraagde aanvullende subsidie. Van der Waals heeft de moeilijkheden beschreven die in het museumbestuur ontstonden met betrekking tot Van Giffen. Men aarzelde om het heft zomaar uit handen te geven; Van Giffen had te veel geld nodig, hij stelde de beloofde herinventarisatie van de collectie steeds uit, men wilde zijn hunebeddenonderzoekingen afremmen. Als Gedeputeerde Staten tot

ontstaan van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Deze laten zien dat de tegenstellingen tussen Leiden en Groningen op het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen met bezorgdheid werden gevolgd. De terugtreding van Holwerda als directeur van het Rijksmuseum van Oudheden in 1938 effende de weg voor een betere verstandhouding en dus voor een wenselijk geachte betere coördinatie van museale en opgravingsactiviteiten in het land. Op 24 mei 1940 kwam een regeling tot stand betreffende de instelling van een Rijkscommissie voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Van Giffen werd qualitate qua lid van deze commissie, evenals de nieuwe directeur van het Rijksmuseum van Oudheden, dr. W.D. van Wijngaarden. De commissie kreeg een bureau - in feite de latere Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek in embryonale vorm. Voor de lotgevallen van dit bureau, dat in handen viel van een met de bezetter sympathiserende archeoloog, verwijs ik naar Van Es. De behoefte tot concentratie van opgravingsactiviteiten leefde sterk op het ministerie, maar ook bij Van Giffen, van wie een memorandum uit 1946, getiteld Splitsing oudheidkundig bodemonderzoek en museumwezen, achtereenvolgens monumentenzorg, een belangrijke rol ging spelen. De inhoud daarvan spreekt uit de titel. In feite was het de visie die hij reeds dertig jaar tevoren had neergelegd in de boven geciteerde brief aan mr. Cort van der Linden. Hoe men ook over de juistheid van deze visie mag denken - in landen als Denemarken en Zweden zijn opgravingswerk en nationaal museum juist zeer nauw verbonden - ze betekende het ontnemen van het laatste restje opgravingsactiviteit aan het Leidse museum. Terecht protesteerde Van Wijngaarden hevïg.

Van Giffen had echter een belangrijk medestander in mr. J.K. van der Haagen, die de afdeling Oudheidkunde en Natuurbescherming op het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, waarvan hij hoofd was, wilde versterken: een Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, waarin alle opgravingsactiviteiten in Nederland waren verenigd zou dat doel stellig dienen. Natuurlijk zag Van Giffen zich zelf als de leider van dat geheel. Ik geloof wel dat Van Giffens machtsstreven in feite een belangrijker rol speelde dan de door hem zelf steeds aangevoerde kostenbesparing, die na de oorlog in het verarmde land nodig zou zijn. Geld had hij immers toch altijd wel weten los te peuteren, en het verband met de oude Leidse kwestie is te evident!

Van de nieuwe rijksdienst, waarin opgingen de opgravingsdiensten van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg, en, inderdaad, die van het Rijksmuseum van Oudheden, maar ook, althans volgens het instellingsbesluit van 31 maart 1947, het Biologisch-Archeologisch Instituut, werd Van Giffen het eerste hoofd (per 1 januari 1947). Als onderdirecteur werd aangewezen dr. P. Glazema, afkomstig van het Haagse Rijksbureau voor de Monumentenzorg. Toen het zover was, ontstond er bij alle betrokkenen grote onrust. Als toekomstige zetel van de nieuwe dienst had Leiden de ministeriële voorkeur, maar Groningen, Den Haag en Amsterdam kwamen ook in aanmerking. Het werd echter, na een korte Groningse-Haagse periode, Amersfoort, neutraal terrein, zoals Van Es zegt.

Dat de oude Leidse voorgravers, de heren Scholte en Bos, werden toegewezen aan de jonge Groningse assistenten Glasbergen en Waterbolk, tekent de situatie. Van Giffen had veel bereikt, maar toch niet alles: niet het Biologisch-Archeologisch Instituut groeide uit tot Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek zoals hij zich had voorgesteld, maar de nieuwe dienst werd een zelfstandige instelling, en het beleid van de onderdirecteur, gesteund door het departement, was daarop met kracht gericht. Dit leidde tot conflicten tussen Glazema en Van Giffen, waarvan we de beschrijving maar aan een latere generatie zullen overlaten. Ieder in Nederland werd erbij betrokken, ja zelfs buitenlandse gasten werden niet gespaard. Er ontstonden twee kampen, zelfs binnen het Biologisch-Archeologisch Instituut: zou men meegaan naar Amersfoort, dan wel in Groningen blijven?

Omstreeks 1949 bereikte het conflict zijn hoogtepunt. Glazema trad steeds zelfstandiger op en toen ontstond voor Van Giffen de situatie dat als hoofd van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek zijn werkzaamheid normaliter zou eindigen op de

consequenties.’

Duidelijk proeft men uit deze beschouwing Van Giffens persoonlijke voorkeur voor de studie der vondstomstandigheden. Hij beseft dat hij een keuze gemaakt heeft en hij is bereid de consequenties te aanvaarden. Niettemin had hij toch ook wel een nadere overweging die de gemaakte keuze kon rechtvaardigen, en die hij in een op het vorige citaat volgende passage weergeeft. Deze passage komt in zijn publikaties enkele malen terug. Ik citeer hier de versie, zoals die voorkomt op de laatste bladzijden van zijn hunebeddenboek: ‘Speciaal heb ik gemeend de vondstomstandigheden tamelijk gedetailleerd te moeten beschrijven, omdat het mij voorkomt, dat deze in velerlei, speciaal ethnisch-philogenetisch, opzicht van grooter belang zijn dan de grafvondsten zelve en zij bovendien niet voldoende bekend zijn. Ik ben nl. overtuigd, dat men bij het speuren naar de eerste, eene veel diepere reflectie van de volksziel bestudeert, dan bij het nagaan van de evoluties en wisselingen, de z.g.n. typologieën, waaraan de voortbrengselen van nijverheid en zelfs kunst onderworpen zijn. Immers, het zijn juist die vondstomstandigheden, die eigenaardigheden in de structuur der grafmonumenten, welke het grafritueel, den doodencultus, soms ook sociale verhoudingen, in veel grooteren omvang zullen weerspiegelen. De kennis van de eerste zal ons dan ook die der laatste het beste kunnen ontsluiëren. Een en ander acht ik van te meer belang, waar in afgelegen gebieden als het onze bijgaven dikwijls geheel ontbreken en men dan uitsluitend, en zelfs vi coactus, op de vondstomstandigheden, d.w.z. de grafstructuur, is aangewezen. Ik stel mij voor, dat het vooral de grafritualistiek is, welke bij de primitieven de zuivere emotie van kinderlijke geloofsvoorstelling, het diepste innerlijke gemoedsleven, vooral in den aanvang, en dan zelfs in opgaande lijn, het meest volledig zal vertolken. Het is de doodencultus, die zoo lang mogelijk zal vasthouden aan taaie, diep ingewortelde voorstellingen, moeizaam te wijzigen, want geheiligd door oude traditie. Zij zal de inmenging van verstandelijke utiliteitsoverwegingen, een toegeven en aanpassen daaraan, evenzeer als aan andere en nieuwe invloeden, het langst weren. Het zijn de daarbij in zwang zijnde gebruiken, die slechts heel langzaam de niveleerende werking van het intellect zullen ondervinden en deze dus ook slechts zeer vertraagd in de bijzettingwijze der dooden zullen weerkaatsen. Ja, last not least, het, tengevolge dier weerspiegeling, door de kennis der vondstomstandigheden te verkrijgen inzicht in de aan menschen en stammen, resp. volken inherente opvattingen, zal, bij extrapolatie van cultureele in palethnographische en philogenetische verschijnselen, tegen al te grove vergissingen toch grooteren waarborg bieden, dan de bestudeering van de cultuurvoorwerpen alleen vermag te doen. Vooral daar, waar, zooals hier te lande, directe menschelïjke, dierlijke en plantaardige overblijfselen ontbreken, schijnt mij aldus de kennis der grafstructuren voor de beoordeeling van ethnische vragen van doorslaand, althans van veel grooter belang dan de overeenkomst in de nagelaten voortbrengselen van kunstnijverheid zelve.’

Het is een van de weinige duidelijke uitspraken van Van Giffen op theoretisch-archeologisch gebied. We vinden daarin ook, zij het enigszins verborgen, zijn opvatting over het doel der archeologie. Kennelijk zag hij als zodanig ‘de extrapolatie van cultureele in palethnografische en philogenetische verschijnselen’, dus de reconstructie en de afstammingsgeschiedenis van volken in het verleden. Ook Van Giffen was kennelijk in de ban gekomen van de leer van Kossinna, volgens wie het mogelijk zou zijn in de archeologische nalatenschap afzonderlijke volken en stammen te herkennen.

In de inleiding van zijn Bauart zegt Van Giffen met zoveel woorden dat verschillen in milieu, voedsleconomie, nederzettingvormen en sociale structuur de gevonden verschillen in grafritueel niet kunnen verklaren, en dat die alleen begrijpelijk worden als men stamverschillen in de beschouwing betreft:

‘Immerhin sind die Unterschiede im neolithischen Grabrituell des nordischen Kulturkreises überaus gross, während die Zeitfrage offenbar nicht massgebend ist, denn sie sind teilweise nachweisbar synchron. Die baulichen Unterschiede sind aber dermassen gross,

Voorts schrijft Van Giffen in november een nota met zesentwintig bijlagen aan het College van curatoren in Leiden. In februari 1913 gaat een memorie van zijn hand naar de minister van Binnenlandse Zaken. Ondanks een vaste aanstelling per 1 januari 1914 gaat Van Giffen door met verdere brieven en nota's, totdat de minister in 1915 een formeel onderzoek instelt naar Van Giffens klachten. Curatoren moeten advies uitbrengen. Ten behoeve daarvan schrijft Van Giffen een gedrukte nota (gedateerd op 15 oktober 1915). Hij klaagt daarin dat hij door de directeur is weggestuurd van de kamer van de amanuensis, dat zijn positie nog steeds niet is geregeld, dat zijn afdeling geheel uit elkaar is gerukt, dat hij buiten alles gehouden wordt, dat hij van museumwege geen opgravingen mag doen, ‘hoewel ik indertijd, mede bepaaldelijk tot dat doel, zelfs meerdere malen door de Heeren Holwerda voor eene betrekking aan het Museum werd aangezocht; hoewel de Heeren Holwerda mij, toen de conservatorsbetrekking open kwam, in verband met eigen studie voorhielden, dat juist van het systematisch bodemonderzoek alles te wachten viel; en hoewel zij toen nadrukkelijk betoogden, dat juist de in empirische wetenschappen geschoolde ten deze alles vóór had boven den philoloog, en ondergeteekende, mede op grond van zijn terpenonderzoek, daarom voor bedoelde betrekking huns inziens juist de vereischte kwaliteiten bezat.’

Van Giffen gaat erg ver: hij noemt Holwerda jr. onbetrouwbaar, en zegt dat diens vader in alles blind de wil van zijn zoon volgt. Minder uit de gedrukte stukken dan wel uit de in het Rijksmuseum bewaard gebleven correspondentie van Holwerda sr., blijkt overigens dat in het geheel een voorname rol heeft gespeeld het verzet van Van Giffen (en Martin) tegen de mogelijke opvolging van Holwerda sr. door Holwerda jr. Dat heeft er zelfs toe geleid dat Holwerda sr. zijn al ingediende ontslagaanvrage weer introk. Pas op 1 januari 1919 is Holwerda jr. directeur van het Rijksmuseum van Oudheden geworden.

Intussen waren de verhoudingen op het Leids museum natuurlijk bedorven. Alle contacten tussen Van Giffen en zijn chef liepen via briefjes, waarvan er zowel te Leiden als te Groningen een aantal bewaard zijn gebleven. Ook zonder dat we ingaan op de details van het conflict is het duidelijk dat rivaliteit tussen Holwerda jr. en Van Giffen de hoofdoorzaak is geweest van het conflict. De constellatie op het museum met de vader als directeur en de zoon als onderdirecteur was ongeschikt om die rivaliteit binnen de perken te houden. Van Giffen claimde rechten op grond van zijn natuurwetenschappelijke deskundigheid en de gewekte verwachtingen. Holwerda moest zich wel bedreigd voelen door Van Giffen, die hem op het opgravingsveld spoedig de baas was en wiens expansiedrang hij had onderschat. Bovendien was Holwerda van mening (blijkens zijn openbare les van 1910), dat ook voor de prehistoricus een klassieke opleiding noodzakelijk was. Alleen de klassieke archeoloog, die reeds heeft leren werken met spaarzame historische gegevens als achtergrond, zou volgens hem in staat zijn door te dringen in perioden waarover in het geheel geen geschreven berichten bestaan.

Wat overigens de vermeende vervalsing van gegevens door Holwerda betreft, deze zal wel terug te voeren zijn op de slordigheid, die zoveel van Holwerda's onderzoek, ook het latere, kenmerkt. Want bij alle bewondering die men moet hebben voor het vernieuwende werk van Holwerda - en waaraan ook Van Giffen veel later, in zijn Amsterdamse oratie van 1947, ruimschoots uiting geeft - diens zwakke zijde was een gebrek aan zelfkritiek. Wat dat betreft had Van Giffen in Moll een voortreffelijk leermeester gehad en hij doorzag Holwerda's vermenging van feiten en interpretatie meteen. Ik ben het met Van der Waals eens, als hij vermoedt dat Van Giffens eigen (!) motto bij zijn proefschrift (‘die Tatsachen bleiben, die Interpretation schwankt’) reeds uit zijn ervaringen in Arentsburg can zijn ontstaan.

Tenslotte kreeg Van Giffen te horen van de minister van Binnenlandse Zaken, mr. P.W.A. Cort van der Linden (op 3 maart 1916) dat ‘na een ingesteld onderzoek gebleken is dat er geen grond bestaat aan Uw bij dat adres te kennen gegeven klacht vooralsnog gevolg te geven.’

een onderzoek besluiten ‘naar inrichting en beheer van het museum’ nemen voorzitter, secretaris en vier leden van het museumbestuur ontslag (1920). Van een nieuwe commissie wordt de commissaris der Koningin, mr. J.T. Linthorst Homan, voorzitter; onder de leden vinden we Houwink en Liefinck en als adviserend lid Van Giffen. Hij heeft een duidelijke overwinning behaald, die nog een extra accent krijgt als hij op voorstel van de commissaris der Koningin in Drenthe van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen de opdracht krijgt tot het vervaardigen van een rapport over de toestand van de hunebedden in de provincies Drenthe en Groningen. Ook de Drents Praehistorische Vereniging wordt gereactiveerd. Houwink is daarvan voorzitter, en er ontstaat vanaf 1920 in Drenthe een overeenkomstige situatie als in het terpenland. Met het universitaire instituut als basis, de twee verenigingen als financiers en opdrachtgevers, de prehistorische afdelingen van de musea van Assen en Groningen onder zijn zorg, de regeringsopdracht als verantwoordelijke taak, en met, niet te vergeten, een reeks rijke particulieren als M. Onnes van Nijenrode, die het onderzoek van het grote hunebed bij Havelte en van de grafheuvels op de Eese in 1918 had betaald, R. Houwink, F. Liefinck, Th. Niemeyer en N. Ottema op de achtergrond, was een constellatie ontstaan, die Van Giffen volledige ruimte gaf.

Men weet niet waarover men meer versteld moet staan, over de visie, energie en vasthoudendheid van Van Giffen, dan wel over de wijze waarop zovele particulieren, politici en hoge ambtenaren zich in die jaren beijverden om Van Giffen het werken mogelijk te maken. Stellig had hij de tijd mee. Er was alom grote belangstelling voor de nieuwe wetenschap, en men besepte dat er wat gedaan moest worden ter compensatie van hetgeen door ontginning en afgraving verloren ging. Daarnaast moet Van Giffen toch ook als jonge man al een enorm vertrouwen gewekt hebben, ondanks het feit dat hij veeleisend en nooit tevreden was. Had al niet Holwerda gesproken van het ‘heerlijke enthousiasme’ van Van Giffen? Interessant is ook de herinnering van H.E. van Gelder aan een bezoek aan Arentsburg in 1912, geschreven in het ‘Ten geleide’ van het gedenkboek ter gelegenheid van de viering van het zilveren jubileum van het Biologisch-Archeologisch Instituut in 1947:

‘Als bestuurslid van de Vereeniging die Haghe, welke indertijd tot de opgravingen op Arentsburg door financieelen steun had medegewerkt - kwam ik neuzen op het terrein; ik viel daarbij in handen van een tamelijk kleinen, maar pootig en sportief uitzien­den jongen man, die mij in duidelijk Groningschen tongval van al het wetenswaardige van die opgravingen voortreffelijk op de hoogte bracht. Er verliepen vele jaren na die eerste ontmoeting en wellicht is er onder al degenen wier bijdragen ik U aanbieden mag slechts een enkele, die op zoo oude kennismaking kan bogen, maar de indruk ervan is niet vervaagd en het heeft mij nooit verwonderd, dat die jonge Groninger een steeds belangrijker rol ging spelen op het gebied, waarop ik hem toen aan het werk zag. Vergeef mij de stoutmoedigheid, waarde vriend, maar ik had, zooals men zegt, fiducia in Uw energie en kennis, en het streeelde mijn gevoel van zelfvertrouwen, dat mijn fiduciarius het er nog beter afbracht dan ik had vermoed.’

leeftijd van vijfenzestig jaar, terwijl hij als hoogleraar pas op zijn zeventigste jaar zou worden gepensioneerd. In 1949 werd hij nog één jaar als hoofd van de dienst gecontinueerd, maar toen zette het ministerie door. Een regeling betreffende het oudheidkundig bodemonderzoek werd door staatssecretaris J. Cals afgekondigd (28 april 1950). Glazema werd directeur van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Enkele Groningse ambtenaren kozen voor Amersfoort, en Van Giffen trok zich terug op zijn Groningse instituut, gesteund door zijn vrienden in de besturen van de Drents Praehistorische Vereniging en de Vereniging voor Terpenonderzoek en door een intussen opgerichte senaatscommissie van de Groningse universiteit die bereid was het gebeurde te vergeten en die hem hielp het instituut weer los te weken uit de centrale dienst, voor de totstandkoming waarvan hij toch jaren lang had gestreden. Het was - men vergeve het Van Giffens Groningse opvolger - nog maar net op tijd. De regeling-Cals, die het Biologisch-Archeologisch Instituut had gereduceerd tot centrale biologisch-antropologische instelling met hoogstens een onderwijscollectie op archeologisch gebied - dus zonder opgravingsbevoegdheid -, is wat het Biologisch-Archeologisch Instituut betreft nooit uitgevoerd.

Tallozen hebben de verhalen van Van Giffen moeten aanhoren over de behandeling die hij ondervond, overal zocht hij steun en die kreeg hij toch ook in ruime mate, want ook al begreep men de dessous meestal niet, Van Giffens charme was groot en het was moeilijk om hem iets te weigeren. Behalve in Groningen kreeg hij ook steun in Amsterdam. Daar was hij sinds 1940 buitengewoon hoogleraar (met een onderbreking van 1943-1946). In 1951 kreeg hij een assistent en in 1952 een eigen instituut, het Instituut voor Pre- en Protohistorie, dat zich aanvankelijk vooral op Amsterdam en Noord-Holland richtte en dat door zijn Amsterdamse opvolger W. Glasbergen als ordinarius tot verdere bloei is gebracht. Zo was niet alleen het Groningse Biologisch-Archeologisch Instituut buiten de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek gebleven; er was zelfs tegen alle bedoelingen in een nieuw en onafhankelijk instituut bijgekomen. Van Giffen was de strijd gewend, maar voor vele ambtenaren van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en de beide instituten waren de jaren 1950-1954 bijzonder moeilijk. Maar ook Van Giffen zelf had het niet gemakkelijk: het naderende einde van zijn ambtelijke loopbaan maakte het voor hem steeds moeilijker de steun te vinden die hij gewend was en hij kon dat maar moeilijk verdragen: er was immers nog zoveel te doen.

Op het gebied van opgravingen was het in de eerste naoorlogse jaren drukker dan ooit. De zich herstellende economie schiep nieuwe mogelijkheden en noodzakelijkheden, en het hele land was nu Van Giffens werkterrein. Overal waren goedkope arbeidskrachten voor opgravingen beschikbaar. Zijn in aantal gegroeide personeel reisde van hot naar haar om de vele gelijktijdige opgravingen te verzorgen. Voor hen die in Groningen bleven, veranderde er in 1950 maar weinig. Hoewel de noodopgravingen zoals die op bijvoorbeeld ontginningen overheersten, ging Van Giffen nu ook nog een aantal grafheuvels en dergelijke opgraven, die in het geheel niet bedreigd werden, doch die al sinds jaar en dag op zijn verlanglijst hadden gestaan. Zo waren ook die laatste ambtelijke jaren nog bijzonder druk. Aan dat alles kwam in 1954 plotseling een einde. In zijn opvolging in Groningen werd snel voorzien. Amsterdam herbenoemde hem nog tweemaal voor een jaar, en dat verzachtte de overgang.

dass sie auch dann kaum verständlich werden, wenn wir sie im Lichte der an sich übrigens durchaus verschiedenen Folgen sessiler bzw. licht beweglicher Lebens- oder Siedlungsarten betrachten. Dabei mag die Haupternährung durch Ackerbau, Jagd oder Fischerei, sowie das Leben in geschlossenen oder mehr gelockerten Familien-, Sippen- oder Stammesverbänden zwar eine an sich bedeutsame Rolle spielen und sogar ganz andere kulturelle und soziale Verhältnisse bedingen, dennoch können diese Ursachen m.E. nicht eine befriedigende Lösung der fraglichen Unterschiede herbeiführen. Erst wenn man Stammesunterschiede mit in Betracht zieht, erst wenn man die typischen Gräbercharaktere verschiedenen Stämmen oder Völkern in sogar physischgeographisch diametral entgegengesetzten Gebieten zuschreibt, erst dann lernt man die Differenzen nach Bau und Inhalt, welche gerade anfangs so auffallend gross sind, verstehen und würdigen.’

Overigens kan men een vraagteken zetten bij het betoog over de overheersende betekenis van het grafritueel. Men ontmoet die overtuiging vaker in de literatuur dier dagen, maar het lijkt ook wel alsof we hier de zoon horen van de dorpspredikant, die zich telkens opnieuw geconfronteerd ziet met schijnbaar onveranderlijke begrafenisgebruiken. Maar dan had hij toch kunnen bedenken dat juist de invoering van het christendom grote veranderingen in het grafritueel veroorzaakte zonder dat de etnische samenstelling van de bevolking veranderde. In de tijdschaal van de archeologie gaat de redenering niet op; ik zie er vooral een uiting in van de drang als archeoloog anders te willen zijn dan de tijdgenoten. ‘Wie hééft dat nu’, was één van zijn uitdrukkingen als hij tevreden vaststelde hoeveel zorg er door zijn tekenaar H. Praamstra was besteed aan het tekenen van profielen, vlakken, doorsneden en dergelijke ook bij opgravingen als die van kerken, waarbij dat minder voor de hand lag. Toen zijn assistenten in Valkenburg met een voorstel kwamen het systeem van vondstregistratie te verbeteren opdat het verband tussen vondsten en de laag en plaats van herkomst beter bewaard zou blijven, werd dat voorstel afgewezen. Inderdaad de ‘onverbiddelijke consequentie’ van het gekozen uitgangspunt: niets mocht de aandacht afleiden van de studie van de geologische en bodemkundige context, van laagopeenvolging, bouwsporen, omwallingen en grachten!

Het merkwaardige is overigens, dat Van Giffen als conservator van de musea van Assen en Groningen toch weer wel grote belangstelling toonde voor de antiquarische zijde van de archeologie. Zijn minutieuze beschrijvingen in de inventaris en zijn krachtige verwervingsbeleid getuigen ervan. In het veld kwamen de vondsten echter op de tweede plaats en hij gebruikte ze slechts zelden voor synthetische studies. Het in 1917 ingenomen standpunt heeft hij in feite nooit geheel verlaten.

Het zou interessant zijn om de ontwikkeling van Van Giffens opvattingen op theoretisch gebied te vervolgen, en met name aandacht te schenken aan zijn conceptie van het ‘culturele streekdiagram’, die hij in 1947 introduceerde. Ik laat dit onderwerp liggen, en wil volstaan met erop te wijzen dat het meer aandacht verdient dan het tot nu toe gekregen heeft van hen die Van Giffens werk hebben beschreven.

Van Giffen was een gedrevene. Het werk ging vóór alles, en als zijn werk zag hij geleidelijk aan de gehele Nederlandse archeologie, ook die onderdelen als de provinciaal-Romeinse en middeleeuwse, waarvoor hij door zijn opleiding, ook volgens zijn eigen opvattingen van 1922, het minst gekwalificeerd was, en waarom niemand hem had gevraagd, en waarvoor de geologische en biologische gebieden, die hij wel beheerste, bleven liggen. Het tweede deel van zijn proefschrift verscheen nimmer, evenmin als zijn gevorderde studie over het ontstaan van de hond als huisdier. ‘Wij moeten groot worden, Jan’, placht hij tegen zijn voorgraver Lanting te zeggen, maar waarom dat moest werd er niet bij gezegd. Dat was een vanzelfsprekendheid die ons vandaag nog verbaast.